

RUSE - CENTER OF VOCATIONAL EDUCATION AFTER THE LIBERATION¹

Assoc. Prof. Iliana Petkova, PhD

Department of Education

Sofia University "St. Kliment Ohridski"

Tel: + 359 898 747 727

E-mail: i_petkova@abv.bg; I.Petkova@fp.uni-sofia.bg

***Abstract:** The article presented the results of research conducted in 2016, dedicated to vocational schools-centenarians in Bulgaria. The main methods were - work with bibliography, archive data, content-analysis, and interviews with directors. The purpose of this article is to disclose the results of the research conducted for Rouse where 4 of the 36 vocational schools-centenarians. These are: Professional School of Agriculture "Angel Kanchev", Professional School of Economics and Management "Elias Canetti", Professional School of Woodworking and Interior Architecture "Yosif Vondrak", Professional School of Fashion "Nedka Ivan Lazarov". How they have been created, what traditions they have preserved, how they are developing today, and how they see their future - these are the questions you will find an answer to this article. Today these schools transmitted the spirit of their founder and educating their students in love for the profession. Students from these schools kept their history and are proud of it and at the same time draw the future of the school.*

***Keywords:** research, vocational education, professional school in Ruse.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Обвързаността между образованието и пазара на труда е една от неостаряващите теми. Тя е залегнала във всички европейски и национални образователни документи. Апелът за взаимовръзката между образование и бъдеща реализация става все по-актуална през последните години, когато изследванията много по-често показват разминаване между получената квалификация и тази, необходима за заемането на определена длъжност. Въвеждащото се в момента, и още в експериментален етап, дуално обучение е опит за работа в тази посока. Наред обаче с новостите е добре да обърнем поглед и към миналото, защото според френския икономист Жан-Батист Сей „историята е полезна не защото четем в нея миналото, а защото четем в нея бъдещето.“ (Say, J.B., 1818)

ИЗЛОЖЕНИЕ

Така през 2016 г. екип преподаватели и студенти от Факултета по педагогика на СУ „Св. Кл.Охридски“ решихме да „погледнем“ в бъдещето на професионалното образование през очите на неговото минало. Разровени бяха архивите, направен беше контент-анализ на нормативната база в периода от Освобождението до 1916 г., проведени бяха посещения и интервюта в 27 от 36-те професионални гимназии у нас с над 100 годишна история. Установиха се двата най-големи центрове по професионално образование за онова време, а именно Русе и Пловдив. Тези в гр. Русе обаче са най-дълголетните и запазват с кадри основни за българската икономика направления като селско стопанство, търговия, дървообработване и облекло.

В годините преди и след Освобождението гр. Русе е голям културен, стопански и търговски център. Ключовото му място на брега на р. Дунав, го прави притегателен център от икономическа и културно-просветна гледна точка. Историческите източници говорят, че Русе е „първенец“ в много посоки. Тук, през 1864 г. се открива първата съвременна печатница на български език; през 1865 г. за първи път в Русе и в България улиците

¹ Presented a report of October 27, 2017 with the original title in Bulgarian: РУСЕ – ЦЕНТЪРЪТ НА ПРОФЕСИОНАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО

получават имена; построена е първата железопътна линия Русе-Варна (1967г.); провежда се първото национално изложение на местната индустрия и земеделско производство (1870г.), в същата година започва да работи и първата фабрика за алкохолни напитки на Г. Петру, а през 1876 г. врати отваря и първата пивоварна фабрика у нас „Света Петка“, както и първата бояджийска фабрика „Пенков-Павлов“ и т.н. (из сайта на областна дирекция „Земеделие“) И така година след година гр. Русе се разраства и живее пълнокръвен икономически и културен живот.

Още в онези далечни предосвобожденски години той дава своя безспорен принос към образователното дело и по-точно към професионалното образование в България.

Всичко започва през далечната 1865 г., когато в Нюмуне чифлик /опитно стопанство/, турският реформатор Мидхад паша, управител на Дунавския вилает, решава да основе в местността Батмиш модерно семепроизводително стопанство. „Там се внасят нови високодобивни сортове земеделски култури и високопродуктивни породи животни и птици от западните страни. Закупуват се модерни земеделски машини от Европа – парни плугове, жетварки, вършачки и др.“ (Пъллова, М., 1999). Факти, извлечени от турските документи показват, че там са се провеждали курсове, в които младите хора са се учили как да работят с внесените машини. Един от тези младежи е бил Ангел Кънчев, който впоследствие е изпратен да учи в Земеделската академия в гр. Табор (Чехия) и който успява да завърши образованието си там вместо за две за една година. След Освобождението, когато Княжество България изпитва огромна нужда от образовани млади хора, от училища, в които да се преподават напредничавите за онова време науки, започват да се отварят едно по едно професионални училища от нов тип. През 1879 г., в Доклад № 35 на Григор Д. Начович – министър на външните дела и изповеданията и временен министър на финансите до княз Александър Батенберг пише: „...Твърде много полезни ще бъдат например образцовите чифлици, гдето ще се приемат млади селянчета, които да работят с ръцете си под ръководството на опитни земеделски учители. Истина е, че в тия чифлици учениците няма да добиват теоретическо образование, но ще виждат на практика как работят най-изкусните европейски земеделци, ще работят с ръцете си и ще виждат с очите си... Съгласно горепосоченото имам чест покорно да моля Ваше височество да одобрите основаването на един образец чифлик на първо време за 50 (петдесет) ученика и в който курсът да се свършва в разстояние на две години... Моля, Ваше височество да позволите, щото тоя първи чифлик, който ще служи и като пример за другите да се отвори близо до Русчук, където има едно разстроено подобно заведение, останало от турското правителство. С отварянето там на тоя чифлик, не само че разноските ще бъдат по-малко, но и по-лесно ще се привлекат ученици от разните части на княжеството, понеже там е най-централно място за цялата Дунавска България...“ (1990) Така на 13.12.1879 излиза Указ №374, с който княз Александър Батенберг постановява: „да се основе в държавното имение близо до Русчук един образец чифлик, в който ще се учи земледелие практически. ...“ (пак там). Първият управител на училището е Георги Гергов. Ангел Кънчев също е привлечен за просветната кауза и работи в чифлика. От финансовите ведомости разбираме, че първите ученици -работници (ратаи) са 6. През м. май 1880 започва и строежа на училищната сграда, който обаче не е завършен. През втората учебна година учениците са вече 13. За своя престой от 3 до 5 месеца те се издържат изцяло от държавата. През есента на 1880 г. във втората сесия на II Обикновено народно събрание, министърът на просветата Иван Гюзелев, внася законопроект за устройството на земеделческото училище, който обаче е приет само на първо четене. Както се посочва в изследването на Н. Алексиев „Опитите да се тури основа на професионалното образование у насъ скоро се проследяват отъ други – да се професионализиратъ общообразователните училища.“(Алексиев, 1912) През 1882 низшето практическо училище се трансформира в теоретическо класно училище. Започва изграждането на училищен комплекс с разположение в каре на учебна сграда, училищно здание, наречено „Сплендид“ и 10 бараки за настаняване на учениците. Както подчертава М. Илиева „Димитър Агура (1849-1911), временно заемащ длъжността министър на народното просвещение, през 1883 г. отчита назрялата необходимост от реформи и нововъведения в професионалното образование в България. Той

внося законопроект, според който народните училища се разделят на два курса: основно училище с четиригодишен срок на обучение, и главен курс с тригодишен срок на обучение, като към него се планира, по места, съобразно условията, откриването на професионални индустриални, земеделски или търговски училища, или горен курс на средно учебно заведение. Същата година управляващият Министерството на обществените сгради, земеделието и търговията, княз Михаил Хилков (1834-1909) прокарва Закон за създаването на земеделско училище в Образцов чифлик, в който е постановено, че в чифлика обучението е с тригодишен срок.» (Илиева, 2016) Следват усилен години на упорит учителски труд, много участия в национални и международни изложения, отличия и награди и така до наши дни. Днес училището осъществява прием след 8 и 9 клас по специалностите: Механизация на селското стопанство, Производство на селскостопанска продукция, ветеринарен техник, Производство на хляб, хлебни и сладкарски изделия.

В същото това време, само 5 години след училището по селско стопанство в Русе, врати отваря и първото немско практическо търговско училище от Анна Винтер. То отговаря на нуждите на града като утвърждаващ и преуспяващ търговски и стопански център. Бурното индустриално развитие и традиционните търговски връзки, който градът има с почти всички крайдунавски държави, го превръщат в естествен стопански център на Княжеството. Контактите на българските търговци и индустриалци водят до първоначално натрупване на капитал и реализиране на модерни европейски идеи. Създават се първите в страната акционерни дружества като „Гирдап“, „България“ и Българска търговска банка, които застават зад идеята за основаване на училище, в което да се подготвят бъдещи кадри за търговията и икономиката. Така се ражда настоящата Професионална гимназия по икономика и управление „Елиас Канети“, тръгнала от горепосоченото немско търговско училище. В него се изучават счетоводство, търговска кореспонденция, стенография, машинопис, математика. През 1909 г. училището вече е признато от Министерството на търговията като редовно търговско училище, а през 1929 г. за средно търговско училище. Търговското училище в Русе и обвързано исторически с Франция и Германия. То започва като немско търговско училище, но от 1932 се помещава в сградата на Френското училище Sancta Maria, чиято сграда е построена от католическата конгрегация Note Dame de Sion. И до днес ПГ по икономика и управление обитава и съхранява тази величествена сграда. По време на Втората световна война гимназията е закрыта, а архива ѝ е пренесен в Германия. През м .09.1944 родители на ученици от бившата вече немска търговска гимназия подемат инициатива за откриване на търговска гимназия в града. Сформира се комитет, който отправя редица молби, телеграми и изложения до Председателя на Министерски съвет, до отдел „Професионално образование“ в министерството на търговията, до Върховната стопанска камара и др. учреждения. Успяват да убедят властите и с постановление № 2 от 28.09.1944 г. МС разрешава откриването на „ликвидационна търговска гимназия, която впоследствие, след допълнително искане, става постоянен институт за търговски науки в града, приютил бившите възпитаници на Немската търговска гимназия в новосъздадената Русенска държавна търговска гимназия» (из сайта на училището). Следват редица преименувания, откриването на нови специалности, увеличаване броя на учениците, обогатяване на учебното съдържание. И днес ПГ по икономика и управление «Елиас Канети» е пример за усет към новостите при обучението в специалностите: Банково дело, Оперативно счетоводство, Икономика и мениджмънт, Бизнес администрация

Третата професионална гимназия столетница, която е на 122 г. е ПГ по дървообработване и вътрешна архитектура „Йосиф Вондрак“. Нейното откриване в Русе и малко странно, имайки предвид факта че до тогава професионалните училища са се създавали или в близост до фабрики, или в райони, където е било лесно добиването на основната суровина. Пример за това можем да дадем с други две професионални училища-столетници в областта на дървообработването – ПГ по горско стопанство в гр. Велинград, създадена през 1896 г., година след русенското училище и ПГ по горско стопанство в гр. Тетевен, открито през 1909 г. където има достатъчно дървен материал, подхранващ обучението и производството на мебели там. ПГ по дървообработване и вътрешна

архитектура още от началото има свой собствен облик. Тя се „ражда“ под необходимостта на русенци от обзавеждане на домовете им с изящни, изработени по европейски образец мебели. Може би именно заради това през месец юли 1889 чешкият мебелен майстор Йосиф Вондрак е поканен от Министерството на Народната Просвета да дойде в България и поеме като първостепенен управител-майстор ръководството на столарския отдел при "Държавна учебна занаятчийница" в село Княжево, която си поставя за цел "да усъвършенства занаятите в България по столарство и железарство, като подготви добри и способни майстори за тях"...Причината за преместването на столарския отдел от с. Княжево в Русе е, че Министерството на търговията и земеделието е било убедено, че условията за развитие и усъвършенстване на мебелното столарство са най-подходящи в града.“ (из сайта на училището) " Йосиф Вондрак е назначен за управител-майстор и хвърля цялата си енергия в ръководството на практическите занятия, в преподаването на специално чертане. Той осъзнава необходимостта от повишаване квалификацията на учителския състав и успява да убеди Министерството на търговията и земеделието да командирова учителите на специализация в чужбина. Завърнали се в страната те на практика прилагат всичко научено и училището започва да бележи бързи успехи. Днес възпитаниците на училищата, усвояват знанията и уменията по специалностите Интериорен дизайн, Мебелно производство, Пространствен дизайн и тапицерство и декораторство.

Последната професионална гимназия-столетница, но със също толкова огромен принос в развитието на града, ПГ по облекло „Недка Иван Лазарова“, създадена 1896 г. Това е „първото в страната извънстолично девическо професионално училище за обучение на момичета по шев, кройка, и второто поред след Девическото професионално облекло в София (понастоящем ПГ по облекло „Мария Луиза“ - бел. И.П.)“ (Бакърджиева, Ст., 2006). Идеята за това училище се осъществява благодарение на усилията на женското благотворително дружество „Добродетел“ и известната русенска учителка Йорданка Доганова. Уникалността му е и в това, че то съществува 50 години като частно училище, единствено и благодарение на подкрепата на дружеството и се финансира от членски внос и благотворителни лотарии. Създадено като женско професионално училище, през 1925 г. то е преименувано в Девическо практическо професионално училище. Паметна за училището е 1933 г., когато се открива новата сграда на училището. Тя е довършена благодарение щедрия жест на видния русенец Иван Лазаров, дарил в памет на своята съпруга Недка Иван Лазарова 510 000лв. и завещал искането гимназията да носи името ѝ за вечни времена. Както се отбелязва от Ст. Цанева-Бакърджиева “значителен тласък шивашкият занаят получава още през 1864 г. по времето на Мидхад паша, когато Русчук става „стратегическа столица“ на Дунавския вилает, който обхваща земите от Ниш, София, Видин до Тулча, намиращи се сега в територията на България, Сърбия и Румъния. Като голям административен център, освен нуждите на местното население и аскера на големия гарнизон, трябва да се задоволяват и все по-нарастващите изисквания на вилаетските чиновници, консули, представители на чуждестранни фирми, живеещи в града“ (Бакърджиева, Ст., 2006). Те получават информация от първа ръка за модните тенденции в Европа и следят да са в такт с нея. Постепенно абаджийските ателиета западат, защото по главната улица (ул. „Княжеска“) започват да отварят ателиета млади предприемчиви модисти, учили кройчество на мъжки и дамски дрехи в Букурещ, Будапеща, Виена, Мюнхен, Берлин. Те започват да шият елегантни европейски дрехи по поръчка на клиенти от цялата страна, дори и от София. Елегантните дрехи се допълват от също така красиви шапки, изработвани отново от младите момичета и момчета, специализирали в чужбина. Преминаващите пътешественици описват с възхищения модният дух на русенския елит. През втората половина на XIX век дори се говори за „русчушка мода „Шантиклер“, силно повлияна от европейските модни тенденции, в която „застрашително много“ се показват глезените и малка част от ръцете на дамите. Още един факт, който отново показва напредничавият дух на русенци е този, че още в далечната 1840 г. в града се внася първата шевна машина, а малко по-късно дружеството за производство, търговия и поддръжки на шевни машини „Сингер“ отваря магазин за продажба на машини, резервни части, шевни игли, конци и ателие за ремонт на шевните машини. Наследник на тези

традиция и днес училището се гордее със съвременни електрически шевни машини. Разбира се, не липсват и русенци, които се противопоставят на модните тенденции. Пишат се статии, издигат се лозунги, изразява се възмущението от „криворазбраната европеизиране и разните моди, свързани с него“. (Бакърджиева, Ст., 2006) На всички ни е позната пиесата „Криворазбраната цивилизация“, чрез която се иронизира същата тази неразбрана европеизация. Въпреки това русчуклии стават все по-моделни, и по-елегантни. Балните салони започват да приличат на модни ревюта, а Русе се превръща в център на модната индустрия. Днес възпитаниците на ПГ „Недка Иван Лазарова“ продължават с вкус и талант да изработват дрехи, следейки модните тенденции. Това се доказва от редицата награди, които те печелят по изложения и конкурси. Ползотворното сътрудничество с редица фирми дава възможност на момчетата и момичетата от училището да изработват детайли или цели дрехи на дадена марка. Специалностите, в които се обучават учениците са: Конструирание, моделиране и технология на облеклото от текстил, Моден дизайн, Организация и технологии на фризьорските услуги, Фризьорството и Козметика. Така разширеният ареал от специалности дава възможност на младите хора да се докоснат до красивото и изящното не само чрез кроенето на дрехи, но и чрез изработването на прически, нанасянето на гримове. Както се вижда от сайта на училището „Историята на Професионална гимназия по облекло “Недка Иван Лазарова”- град Русе е пример за това как мъдростта на традицията и опитът на поколенията се обединяват, за да впишат възпитаниците му в света, който се нуждае от красотата, създавана от тях. Не случайно девизът на Професионална гимназия по облекло „Недка Иван Лазарова” – гр. Русе е прочутата фраза на Ивон Делендр: „Ние обличаме духа, а не само тялото си!” (из сайта на училището)

Настоящото и за четирите Русенски професионални гимназии не е лесно. Промените в обществено-икономическия ни живот след 1989 г., направените реформи и приватизации доведоха до спад в приема в някои училища. Една от тях се борят за оцеляване, а други умело намират пътища за развитие, а трети дори и проспират. Младите хора вече търсят модни професии и трудно биват привлечани от тази на селскостопанския работник, шивача и дърводелеца, но се подлъгват от тази на фермера, фризьора, козметика, модния дизайнер, с още по-голямо желание се избират професиите на интериорния дизайнер, банковия чиновник, бизнес администратора.

Целите, споделени от директорите на професионалните гимназии са еднакви. Всички те се стремят да предадат онзи възрожденски дух на самоотверженост и желание за знания на своите възпитаници. Това те постигат чрез музеите, които са направили в училищата си, чрез летописните книги, патронните празници. ПГ по селско стопанство „Ангел Кънчев“ съхранява паметта и чрез възпроизвеждане на ритуалите, свързани с Трифон Зарезан и Гергьовден. Гордеят се с постиженията на своите ученици по изложби, състезания, фестивали, изложения на учебно-тренировъчни фирми, с натрупаните награди и грамоти. Във всички училища витрините бяха отрупани с медали, купи и отличия от последните години. Гордееха се със своите бивши възпитаници и техните постижения.

Общото, което също ги обединяваше е, че в учителския състав има преподаватели, които са били ученици в училището. Впоследствие, със съхранената любов към професията, са отишли да учат и са се върнали, за да я предадат и на сегашните младежи. Например в ПГ по икономика и търговия „Елиас Канети“ от около 45 учители, 15 от тях са завършили училището и са се върнали в него като преподаватели по професионална подготовка. Възпитаниците на ПГ по облекло „Недка Иван Лазарова“ са водещи дизайнери, управляват шивашки ателиета, откриват собствени фризьорски и козметични салони, имат свой собствен бизнес както в страната, така и в чужбина.

Училищата се гордеят с изградените партньорски връзки с редица близки по професионален профил гимназии. ПГ по икономика и управление „Елиас Канети“ има такива с учебни заведения от: Порто (Португалия); Гюргево и Крайова (Румъния); Губио, (Италия); Лас Палмас (Испания); Кирсенай (Литва); Сомонино (Полша); Мюлхауз (Франция); Измир и Бурса (Турция).

Не са малко и учениците, които са второ или трето поколение в училището. Много от тях привличат в тях и своите близки, познати, роднини. Духът на професията и на училищата се предават от поколение на поколение. Така те устояват на времето.

Бъдещето през погледа на директорите е оптимистично. Всички те вярват, че училището ще устои на промените на времето, ще намери пътища за съхранение и оцеляване, ще успее да привлече млади хора, които да отдадат енергия си за съхранението на над 100 годишната им история. Те биха желали в близко бъдеще да открият нови специалности, но и да върнат многото часове по професионална подготовка и по-точно практическа подготовка в учебните планове. Директорката на ПГ по селско стопанство мечтае за допълнителни средства за една модерна материална база, за нови трактори, комбайни, сеялки. Биха искали да разтрият специалност Биоземеделие.

Бъдещето пред всеки един от нас е неизвестно. Така е и пред колективите на тези 4 професионални гимназии-столетници. Стремещт обаче на всички тях е да съхранят традициите, да отговорят на изискванията на настоящето и да хвърлят мост в бъдещето чрез знанията, уменията и компетентностите, които формират в своите възпитаници. На добър час, колеги и успех!

REFERENCES

Aleksiev, N. (1912). *Nashata uchilishtna politika (istoricheskoto izsledvane)*, S., Pechatnitsa na S. M. Staykov, s. 24 (**Оригинално заглавие:** *Алексиев, Н., 1912. Нашата училищна политика (историческо изследване), С., Печатница на С.М.Стайков, с.24.*)

Bakardzhieva, St. Ts. (2006). *Uchilishte za tsyal zhivot*. Ruse, Izdatelstvo „Avangard print“, 2006 (**Оригинално издание:** *Бакърджиева, Ст. Ц., 2006. Училище за цял живот. Русе, Издателство „Авангард принт“*)

Ilieva, M. (2016). *Stoletie nazad kam zakonodatelnite osnovi na profesionalnoto uchilishte v Bulgaria v perioda ot Osvobozhdenieto do 1916 g. – Stoletnitsite ili nay-starite profesionalni uchilishta v Bulgaria – minalo, nastoyashte i badeshte.*, S., UI „Sv.Kl.Ohridski“. (**Оригинално заглавие:** *Илиева, М., (2016). Столетие назад към законодателните основи на професионалното училище в България в периода от Освобождението до 1916 г. – Столетниците или най-старите професионални училища в България – минало, настояще и бъдеще.*, С., УИ „Св.Кл.Охридски“, с.54)

Koy e Yosif Vondrak? V ofitsialnia sayt na PG po darvoobrabotvane i vatreshna arhitektura „Yosif Vondrak“. (**Оригинално заглавие:** *Кой е Йосиф Вондрак? В официалния сайт на ПГ по дървообработване и вътрешна архитектура „Йосиф Вондрак“.* URL - <http://pgdva-ruse.net/index.php/whos.html>.) (Accessed on 11.08.2017)

Kratko predstavayane na uchilishteto – V ofitsialnia sayt na PG po selsko stopanstvo „Angel Kanchev“ (**Оригинално заглавие:** *Кратко представяне на училището – В официалния сайт на ПГ по селско стопанство „Ангел Кънчев“.* URL - <http://www.pgss-ruse.com/>) (Accessed on 11.08.2017)

Uchilishteto - letopis na rusenskoto ikonomicheskoto obrazovanie – V ofitsialnia sayt na PG po ikonomika i targovia „Elias Kaneti“ (**Оригинално заглавие:** *Училището - летопис на русенското икономическо образование – В официалния сайт на ПГ по икономика и търговия „Елиас Канети“.* URL - <http://www.pgiu-ruse.jusoft.net/index.php/zagimnaziata/2014-02-04-19-40-4>) (Accessed on 11.08.2017)

Oblastna direksia „Zemedelie“, Ruse (**Оригинално заглавие:** *Областна дирекция „Земеделие“, Русе.*) URL - <http://www.mzh.government.bg/ODZ-Ruse/bg/Structure/History.aspx> (Accessed on 11.08.2017)

Palova, M. (1999). *Istoria i savremennost – 120 godini Zemedelsko uchilishte Obraztsov chiflik – Ruse*, (**Оригинално заглавие:** *Пълова, М., 1999 История и съвременност – 120 години Земеделско училище Образцов чифлик – Русе,*)

Selskostopanski tehnikum „Angel Kanchev“ (1880-1990) 110 godini zemedelsko obrazovanie, (**Оригинално заглавие:** *Селскостопански техникум „Ангел Кънчев“ (1880-1990) 110 години земеделско образование*)

Say, J.B. (1818). *Traité d'économie politique*. éd. Deterville, p.2